Зарудняк Н. І.

старший викладач кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання

Уманський державний педагогічний університет імені П. Г. Тичини

м. Умань, Україна

ОБРАЗ ЗОЇ ЖМУТ У НОВЕЛІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ВОВЧИХА»

Зоя Вергер, за чоловіком – Жмут, як і більшість центральних персонажів Ольги Кобилянської, відрізняється від загалу, який її оточує. По-перше, походить з родини зукраїнщених німців, чого родина не приховувала, «особливо стара «буньця» Катерина Каспер» [1, с. 502]. Тобто, як розуміємо, окремішність свою усвідомлювали всі і навіть пишалися нею (Зоя – Вергер, бабуся – Каспер – принаймні два покоління). По-друге, Зоя була «полькою», хрещена на «польське», себто на латинське, в чисто українськім православнім, а почасти й уніатськім, селі Р. на Буковині» [1, с. 502], тобто відрізнялася не лише від навколишніх селян, а була винятковою і у власній родині. Ніхто не пам'ятав, чому її так охрестили, швидше за все, це трапилося випадково: «на час родин малої Зої міг бути якийсь «польський» ксьондз, і припадок захотів, щоб він охрестив її «полькою», то се, певно, лиш припадок» [1, с. 502]. Але особливості походження та хрещення, очевидно, і стали поштовхом до формування нарцисичного типу особистості. Заміж вона виходить за латинника, а пізніше дітей своїх – доньку Санду і трьох синів – було охрещено на латинське. Персонаж стоїть на межі двох світів, не належачи цілком жодному. Говорила Зоя завжди якнайкращою українською мовою, чоловік і сини одягались в український селянський одяг, сини всі свята православні

святкували, до церкви заходили, українською говорили, але Зоя ходила у сусіднє містечко до «косцьола», до православної церкви навідувалася рідко, тому і була «полькою». Вона зверхньо ставилася до мужиків, остерігаючись «мужицької хапчивості». «Вона ж була «полька» і не носила ніколи опинок … і кирпи … се все ноша «Іванів»» [1, с. 507]. Синів теж відмежовує від оточуючих селян: «Ти «поляк», можеш багачку взяти, ти не простий хам»[1, с. 519]; «Вона ніколи не допустить, щоб її найстарший син, «поляк», женився з «козачкою», бідною хамкою» [1, с. 520].

Через матір і синів називали «поляками». «І хоч би як чесно і спокійно поводилися, хоч як би їх убрання, українські сорочки були білі й гарно бережком на комірі, по рукавах та по полях широкими білими цирками пооздоблювані – вони все вважалися … мов паріями й викликували несмак і невдоволення серед молодого, нежонатого громадянства» [1, с. 517]. Між парубками «все потайки відбувалася нарада, котрого б то сим разом з «трьох Жмутів» набити, щоб не пхалися між них і не закручували дівчатам голови» [1, с. 517].

Зоя Вергер наділена швидше чоловічими рисами характеру, чим жіночими. Авторка неодноразово віддає в її руки скіпетр господаря сім'ї: «брала в руки з закутка скипетр господаря, в постаті високої грубої палиці з гудзом наверху, завбільшки гусячого покладка, й виходила сама перша» [1, с. 503]; «брала з кутка безшелесно, осторожно скипетр господаря свого й уходила» [1, с. 505]. Енергійніша за чоловіка вдачею, грошей йому не давала, бо він або загубить, або хтось вкраде у нього, або щось не те купить. Вона вирішувала банківські справи «межи другими людьми, здебільшого мужчинами, що прийшли з тою самою метою, що й вона» [1, с. 507].

Гарна ґаздиня, розумна, працелюбна Зоя викликає осуд громади, ненависть дітей. «Якби ви мені не мама, не жінка мого тата, – говорить Микола, – я б вас убив, як вовчицю» [1, с. 529]. «Вас треба, мамо, як то при війську кажуть, під «ескорту» взяти, та й буде добре» [1, с. 532]; «Лиш дивіться, щоб не пішов сміх про вас селом. Вже й так вас називають «вовчицею»» [1, с. 551], –

виказує їй Юзько. «Будуть обминати «вовчиху» з її Сандою» [1, с. 553], – погрожує Журавлиха.

У повісті «Людина» О. Кобилянська напише: «Недостаток болить, журба мулить, пригноблює, робить вовчкуватим, убиває» [2, с. 337]. Зоя Жмут не була бідною. «Ви почорніли, мамо, – каже їй Юзько, – з хапчивості перед вашими дітьми й марнієте, зближаєтеся до гробу… не зі злиднів, мамо, і з біди та праці… як другі, а зо страху, мамо, що вам замало всього» [1, с. 550].

Зоя важкою працею доробилася того, що стала «доброю газдинею, пари якій в селі не було» [1, с. 503]. Не менше працював і чоловік Павло, який «не був гірший газда» [1, с. 503], троє синів з донькою, але жінка була переконана, що без неї сім'я байдикує: Санда вдома не сидить, бо ненавчена, Микольцьо спить у бур'яні чи кукурудзі… Заслуги інших членів родини у своєму добробуті воліла не визнавати.

Самозакохана, мала таку вдачу, що ніхто їй не міг нічим догодити, бо все знала краще ніж інші. Доходило до крайнощів: навіть коли чоловік говорив, що суне хмара і потрібно збирати худобу, «вона вибігала прожогом перед хату, оглядалася сюди-туди» [1, с. 504] і повідомляла, що поки вона ще спаде, то вони можуть до міста піти й назад вернутися. «Хмара суне по небі, як та розплила в товщу молодиця, то, може, й розійдеться. Може, всуне з-над нашої хати» [1, с. 504]. Коли діти хотіли чим допомогти, відтинала: «Ти сього не зробиш добре» [1, с. 504].

Не довіряла нікому: «тепер і вікна зрадливі, а то що двері» [1, с. 505], горблячись у старому одязі йшла до міста, щоб ніхто не запідозрив, що має при собі гроші. «Розклала свою закупню і все обмацувала, чи не обдурили її в місті» [1, с. 509]. Навіть сім'ї не зізнавалася, що несе гроші у банк, казала, що йде по ліки, має йти сама, бо треба розказати, що болить. «– Коли хто буде питати за мною, кажіть, я пішла до фіни, не всі потребують знати, куди мені дорога…» [1, с. 506].

Родина Миколиної дружини теж, на її думку, «лише того ждала, щоб обсісти Жмутів, як ті мухи, й пооб'їдати» [1, с. 520]. Вважала, що не жаліє пів

копійки для чоловіка чи дітей, «але хлопчиська, хто міг їм вірити?» [1, с. 506]. Егоїстична і самовпевнена, вона не рахувалася із думками і почуттями навіть членів родини: «Мама все і всюди борознить і її, Санди, не питає: «Як тобі, доню, на серці?»» [1, с. 516]; «здіймався спів, молодий, дзвінкий, далеко звучний, повний сліз…»[1, с. 512]; «За нічим мені уже не жаль… Лиш одно плаче в мені, жінко, і того я не можу втихомирити в собі – се те, що по смерті мого тата мама… жалувала мені купити чорну жалібну спідницю й чорну хустку на голову…»[1, с. 562].

Господарськими планами з сім'єю Зоя ділитися не любила. Санда «звивала нитки чи для неї (матері), чи для кого іншого, сього ніхто не знав» [1, с. 504].

Особливе значення для Зої мали гроші, яких ніколи не видавала марно, несла до міста, «щоб укласти там потайки до щадничого банку на старість – перед синами–«лобузами», чоловіком і Сандою» [1, с. 506]. Любила гарний одяг, але не хотіла «показувати гроші наверх». У старості, на яку складала кошти, «ходила по-бідному одягнена, з дому не давала нікому ні стебельця» [1, с. 560], коли племінниця Касандра радила дозволити собі краще жити: «Хоч тепер уберіться, не жалуйте собі, доста працювали», – та зиркала на неї «оком озлобленого орла»: «Мовчи, та пустого не плескай» [1, с. 560]. Місто вражало її різноманітністю товарів, «оголомшувало», але вона добре зважувала, що може купити: «Шкода грошей. Краще колись іншим разом, а може й цілком ні» [1, с. 508]. Втрата мішка кукурудзи сприймалася як трагедія, «схопилася за голову й заголосила» [1, с. 514]. Погрожувала не дати їсти синам, поки не повернуть.

Турбуючись про збереження статків під час війни, Зоя фактично прирекла на голодну смерть власного чоловіка, і лише повернення Юзька врятувало йому життя. «Кістяк, запнутий у старі верітки й такі подушки був батьком. Юзько… поміг старому сісти. Шкіра й кості й пара запалих очей … Він був загартований війною, але, побачивши батька в такому стані, він затиснув уста» [1, с. 512].

З низки деталей постає перед читачами образ жінки жорстокої, впертої, самовпевненої, незворушної, небезпечної, розумної, самозакоханої: «мов

кам’яна статуя», «невблаганна матір», «вперте мовчання», «примружила свої чорні очі й усміхнулася; добре чи зле, він не міг зміркувати» [1, с. 510], «очі тети Зої се підхопили» [1, с. 510], «крикнула роздертим голосом» [1, с. 513], «мама тверда, як камінь, не вмолиш, не впросиш» [1, с. 516]; «не обзивалася, мов син говорив до порожнечі»[1, с. 519], «двері розірвалися, а впосередині хати з’явилася, мов з-під землі завірюха, знов Зоя» [1, с. 521], «її очі окинули його блиском люті» [1, с. 535].

Своїм егоїзмом, жадібністю, зверхністю вона ледь не поламала життя синам, яких любила. Ті з боєм звільнились від її впливу, стали чужими, а єдина донька, не здатна на протест, так і лишилась старіти при ній, втягнута у вічну, німу війну. Вона зневірилась в собі, зненавиділа матір: «Я до кінця свойого життя не буду мати через маму доброї години, хіба обидві разом ляжемо в землю» [1, с. 560].

Список використаних джерел:

1. Кобилянська О. Вовчиха./ Кобилянська О. Твори : у 2 т. Т. 2. Київ, 1983. С. 502 – 562.

2. Кобилянська О. Земля; Людина. Київ: Школа, 2006. – 368 с.